

Handledning i psykosocialt arbete

Maths Lundsbye

Göran Sandell

I denna artikel diskuteras några aspekter av psykosocialt arbete, dels utifrån författarnas erfarenheter och reflektioner från att ha arbetat som handledare, och dels utifrån den handledningsteori som finns beskriven i litteraturen.

Artikeln inleds med en diskussion kring avgränsningsproblematiken mellan psykoterapi och psykosocialt arbete. Efter en distinktion mellan olika handledningsformer diskuteras de problemnivåer som innefattas i handledningsprocessen, och avslutas med att skissera en modell för handledning i psykosocialt arbete.

Författarna Maths Lundsbye och Göran Sandell är psykologer och arbetar dels vid Göteborgs socialförvaltning som handledare av hemma-hos-terapeuter och socialsekreterare och dels vid Göteborgs Socialpsykologiska Institut.

Psykosocialt arbete kontra psykoterapi

Sedan psykoterapiutredningen (UKÄ-rapport 24, 1975) gjorde stor affär av skillnaden mellan psykoterapi och psykosocialt arbete – dock utan att på ett klart och entydigt sätt definiera och precisera gränslinjen – har denna distinktion blivit oerhört viktig både för handledare och utövare av såväl psykoterapi som av psykosocialt arbete. Ämnet är laddat av status- och prestigetänkande. Psykoterapisidan verkar vara mycket mån om att värna om sin exklusivitet, där man alltmer utmålar psykoanalytiskt orienterad individualterapi som den enda kvalificerade behandlingsåtgärden medan de som "faller utanför ramen" verkar skrämde av tanken på att bli betraktade som okvalificerade B-lags terapeuter.

Svårigheterna att definiera skillnaderna mellan psykoterapi och psykosocialt arbetssätt beror sannolikt på att det inte finns någon skarp gräns.

Områdena flyter till stora delar in i varandra, varför vi måste acceptera en viss luddighet i distinktionsförsöken, åtminstone när vi ser till hela spektrat av arbetsmetoder och inte nöjer oss med att jämföra extremvarianter, tex psykoanalys och grannskapsarbete. Trots svårigheterna är det ändå viktigt att i detta sammanhang poängtera några skiljelinjer mellan de båda arbetssätten.

Hessle och Höjer (1979) gör en jämförelse utifrån målgrupp, målsättning och metod, och vår inställning överensstämmer i stort med deras tankegångar. Målgrupper för psykosocialt arbete är dels de utslagna individer, familjer och grupper vars totala livssituation är problemdefinierad, och dels personer, familjer och grupper i en begränsad risksituation inom en sektor av den totala livssituationen.

Målgruppen för psykoterapi är individer med relativt god social förankring, begåvning och verbal förmåga, med störningar främst på ett känslomässigt plan. Målsättningen för psykoterapi blir därmed en förändring av intrapsykiska och interpersonella processer, alltså en relativt begränsad och specialiserad situation, medan psykosocialt arbete syftar

.....

Psykosocialt arbete syftar till att förändra den totala livssituationen. Att förändra situationen, och inte i första hand individen, kräver i sin tur insatser på flera områden och fler nivåer.

.....

.....
Psykosocialt arbete täcker en vidare, mer komplex situation, där fler relationer, fler yrkeskategorier, fler organisationer etc är inblandade, och där situationen är mindre strukturerad beträffande tid, plats, antal närvarande etc än som är fallet vid psykoterapi.
.....

till att förändra den totala livssituationen. Att förändra situationen, och inte i första hand individen, kräver i sin tur insatser på flera områden och fler nivåer.

Medan psykoterapin huvudsakligen fokuserar på en nivå, antingen intrapsykisk som i traditionell individterapi, eller interpersonell som i familjeterapi, omfattar psykosocialt arbete både intrapsykiska, interpersonella och strukturella nivåer, med arbetsuppgifter av praktisk, pedagogisk, terapeutisk, social och politisk natur. Psykosocialt arbete täcker alltså en vidare, mer komplex situation, där fler relationer, fler yrkeskategorier, fler organisationer etc är inblandade, och där situationen är mindre strukturerad beträffande tid, plats, antal närvarande etc än vad som är fallet vid psykoterapi.

Komplexiteten ökas naturligtvis av att begreppet psykosocialt arbete i sig inrymmer en mängd olika aktiviteter såsom hemma-hos-arbete, grannskapsarbete, miljöterapeutiska institutioner, P-gruppssarbete, arbetspsykologi, kriminalvård etc (se Egidius, 1978). Gemensamt för dessa aktiviteter är att de framhäver vikten av systemets – den sociala organisationens – struktur och processer, och följaktligen i första hand syftar till förändring av dessa.

Hessle & Höjer menar att denna fokusering på situation respektive individ gör psykosocialt arbets sätt och psykoterapi till alternativa behandlingsformer med lika värde, men med olika förutsättningar och mål. Vi kan delvis hålla med om detta, men på grund av det psykosociala arbetets mer övergripande karaktär, hävdar vi att psykoterapi, liksom hemma-hos-terapi, miljöterapi, etc är ett relativt oklart avgränsat specialfall av psykosocialt arbete. Denna ståndpunkt grundar vi på en interaktionistisk människosyn, enligt vilken en varaktig

förändring av en människas inre förutsätter att hon även förändrar sina relationer. Skillnaden mellan de olika arbetssätten inom det psykosociala fältet ligger alltså i första hand i hur många och vilka nivåer av den totala livssituationen man direkt ingriper i. Denna nivåfokusering får sedan konsekvenser för val av teori, mål, metod, etc.

Med fokusering på den intrapsykiska nivån kan tex psykoanalytisk teori och psykodynamisk individualterapi som syftar till att medvetandegöra omedvetna processer vara relevant.

Eftersom klientens problem i psykosociala sammanhang berör flera nivåer – både intrapsykiska, interpersonella och strukturella – krävs en teoretisk referensram som inkluderar samtliga dessa nivåer. Vi har funnit att ett systemteoretisk perspektiv, så som det bland annat företräds av Minuchin (se till exempel "Families of the Slum" och "Familjer i terapi"), kompletterat med psykodynamisk utvecklingsteori och kommunikationsteori, ger en god teoretisk grund för det praktiska arbetet.

Psykosocialt arbetet kräver alltså en betydligt bredare teoretisk och erfarenhetsmässig referensram, medan psykoterapi kräver fördjupade specialkunskaper inom ett snävare område.

Olika handledningsformer

Eftersom handledningsbegreppet i sig är så mångomfattande vill vi försöka klargöra några distinktioner mellan de olika aktiviteterna som kan inrymmas under detta begrepp.

I psykoterapihandledningslitteraturen skiljer man ofta mellan metod- och processinriktad handledning (Se till exempel Hall 1976, och Holmström 1976). Den renodlat mål- eller metodorienterade handledningen fokuserar huvudsakligen på att utveckla terapeutens tekniska färdigheter, medan den process- och terapeutorienterade handledningen koncen-

.....
Psykosocialt arbete kräver alltså en betydligt bredare teoretiskt och erfarenhetsmässig referensram, medan psykoterapi kräver fördjupade specialkunskaper inom ett snävare område.
.....

treras på att utveckla terapeutens personliga känslor, attityder och mönster, så som de kommer till uttryck i det terapeutiska arbetet. I realiteten existerar knappast någon av dessa varianter i renodlad form, och skillnaderna kan snarast karaktäriseras som gradskillnader på ett kontinuum.

Distinktionen mellan teknik och person leder vidare till avgränsningar mot två områden som ligger handledningen nära, nämligen utbildning och egen terapi. Vår erfarenhet är att handledningsprocessen i olika faser inrymmer såväl undervisning (i form av teoridiskussioner, rollspel, klagörande av handlingsalternativ och deras konsekvenser etc) som terapeutiska och grupp-dynamiska inslag (bearbetning av känslomässiga reaktioner, överföring, motöverföring, projektioner, personliga och ideologiska konflikter i co-terapiteam och arbetsgrupp etc). Att utesluta dessa element från handledningen förefaller oss vara omöjligt, om man inte allvarligt skall begränsa handledningens möjligheter att hjälpa terapeuten i sin professionella utveckling. Däremot ser vi det som viktigt att de olika funktionerna avgränsas och klargörs för samtliga inblandade, och att handledningssituationen präglas av frihet, så att någon inte tvingas att vända ut och in på sig själv mot sin vilja, eller att handledare pressar tekniker eller strategier på terapeuten.

Problemnivåer

Vi har antytt att handledning kan beröra problem på olika nivåer (klientens och terapeutens utveckling, relationen klient-terapeut, relationen terapeut-handledare etc). Ekstein och Wallerstein har utarbetat ett ofta citerat diagram – ”den kliniska romben” – som belyser några av dessa nivåer (figur 1).

I diskussionen av den kliniska romben tar författarna upp problem som att handledaren kan frestas att försöka göra terapeuten till sin förlängda arm,

och själv bli en slags marionetterapidirektör, som bedriver indirekt terapi via sina lärljungar, men som inte hjälper terapeuten att nå en professionell utveckling, att handledarens och/eller terapeutens handlingsfrihet kan begränsas av administrationens regler och rutiner osv.

Handlingssituationens komplexitet kan ytterligare belysas av figur 2. Modellen utgår ifrån att behandlingen försiggår i grupp (till exempel familjeterapi), att den utförs av ett co-terapiteam, att handledningen sker i grupp och att handledaren i en handledaregrupp får handledning på handledningen. Med smärre modifikationer kan modellen dock appliceras även på andra handledningssituationer.

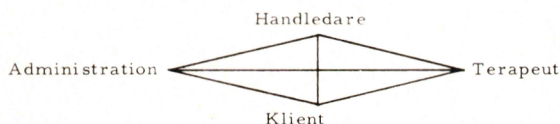
Modellen är indelad i tre metanivåer: Terapisituationen, handledningen och handledning på handledning. Organisationens relationer till de övriga enheterna har av utrymmesskal enbart numererats i modellen och kommenteras senare i texten.

Problem på olika nivåer

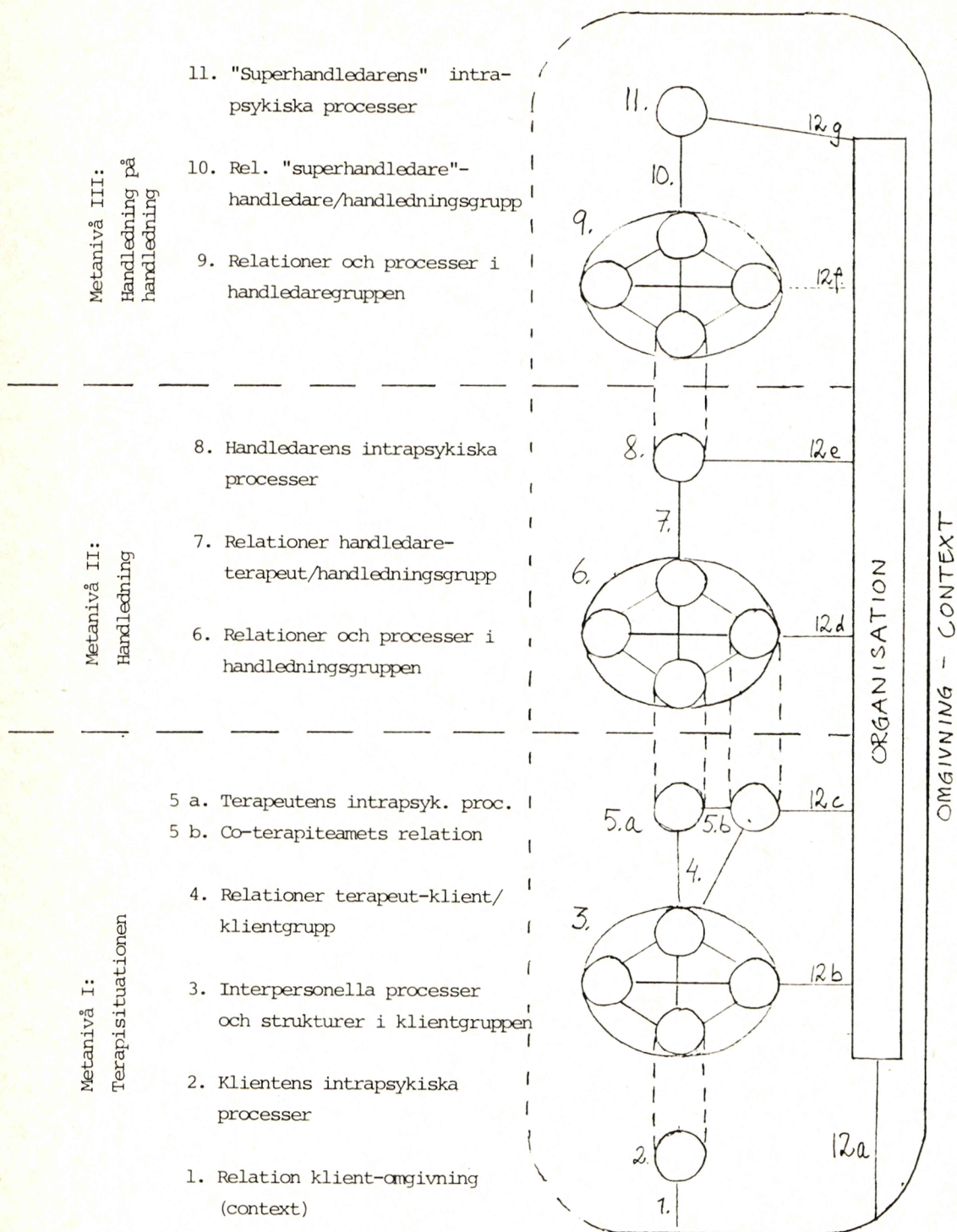
Problem på nivå 1, *relationer klient – omgivning*, kan till exempel handla om sonens problem med lärare eller skolkamrater, mammans konflikter med grannar eller daghemspersonal, pappans relationer till arbetsledare eller egna föräldrar etc. En viktig uppgift för handledaren är här att kontrollera att problemen definieras på rätt nivå, så att de inte överpsykologiseras eller ”översocialiseras”. Om en pojke t ex vägrar att gå till skolan kan hans beteende definieras som ett psykoterapeutiskt problem. Man förväntar sig att hans terapeut ska ingripa i familjen och i skolan och få pojken att fungera tillfredsställande. Men antag att skolan är belägen i en slum och så dålig att terapeuten måste hålla med den unge klienten om att det är meningslöst att gå dit? Problemet är alltså inte bara pojkens skolk utan också en problemskola. Om man räknar med skolan blir det svårt att dra gränsen mellan terapi och socialt eller politiskt arbete. (Haley 1979.)

Nivå 2 handlar om *klientens intrapsykiska processer*, som ångest och skuld-känslor, självförtroende. Handledarens uppgift är här att hjälpa terapeuten att utveckla sin förmåga till inlevelse och analytisk förståelse.

Figur 1. ”Den kliniska romben”

Figur 2 Problemnivåer vid handledning

Klienternas inbördes relationer utgör den tredje problemnivån. Här fokuseras handledningen på terapeutens lyhörddhet – förmåga att uppfatta kommunikationens innebörd utifrån såväl sammanhang och icke-verbala signaler som vad som sägs, och kanske framför allt vad som inte sägs – terapeutens förmåga att analysera och definiera relationens karaktär, förmåga att analysera hur gruppen organiserar sig i subsystem, koalitioner, makthierarkier etc. Kort sagt att uppfatta struktur och processer utöver kommunikationens innehåll. Den handledning som fokuserar på de första tre nivåerna kan sammanfattande karaktäriseras som "klientcentrerad".

Den fjärde nivån berör *relationen terapeut-klient*. Utifrån den känslomässiga och teoretiska förståelse som behandlats ovan fokuseras handledningen här på att definiera problem och mål, och att hitta strategier för att nå de terapeutiska målen. Denna "teknik- och metodorienterade" handledning innefattar som ovan nämnts ofta didaktiska moment, och kan med fördel ha formen av direkt handledning i terapisituationen. Andra problemområden på denna nivå är överföring och motöverföring, sympatier, antipatier och omedvetna eller okontrollerade koalitioner. När terapeuten till exempel sugns in i gruppens mönster, får roller som åklagare, försvarsadvokat, domare, fixare etc, låter sina egna ouppklarade relationer färga relationen till en klient (eller flera), kan han i handledningen få hjälp med att komma över dessa störningar av den terapeutiska processen. Här kan handledningen närmast kategoriseras som "process och terapeutorienterad". Till sist skall vi på denna nivå beröra ett problem, som egentligen är det första terapeuten möter, nämligen att få kontakt och bygga upp relationen till klienten, att etablera ett terapeutiskt system. Här spelar både terapeutens tekniska yrkesskicklighet och personliga mognad en viktig roll.

Problem på nivå 5, dvs *inom terapeuten och co-terapeutteamet*, påverkar naturligtvis relationerna till klienterna, och gränsen mellan nivå 4 och 5 är därför mycket flytande. Terapeutens attityder, värderingar, beteendemönster, blindade fläckar osv är ju grunden för många av problemen i relationen terapeut-klient, men eftersom målet för handledningen

är ökad självkännet på lång sikt, mer än att förbättra relationerna till en specifik klient, vill vi ändå särskilja denna nivå. En annan dimension av denna nivå är relationen mellan co-terapeuterna. Problemkatalogen täcker här ett brett spektrum: olika uppfattningar om problem, mål eller strategier, makt och statusskillnader, olika (eller alltför lika) personligheter, känslomässiga bindningar är bara några exempel på problem som kan uppstå i co-terapirelationen (se vidare Luthman & Kirkenbaum, 1977 och Walrond-Skinner 1978).

Även mellan problemnivå 5 och 6 är gränserna flytande. Med problemen i *handledningsgruppen* (nivå 6) avser vi störningar i relationer och processen i denna grupp. En terapeut kan häftigt angripa en kollega för svagheter som han känner igen hos sig själv, men inte vill erkänna; två eller flera terapeuter kan bilda en allians, där man snabbt rycker in till försvar när den allierade blir ifrågasatt; gruppen kan tillgripa mönster av klander, flykt, prestationskonkurrens etc. Dessa gruppdynamiska processer kan ha en positiv effekt på terapeuternas utveckling om de får en kreativ lösning. Men om handledaren inte uppmärksammar eller tar tag i problemen på denna nivå, kommer handledningen sannolikt att ha ett mycket begränsat värde.

Nivå 7 handlar om problem i *relationerna handledare-terapeut/handledningsgrupp*. Denna nivå utgör i många avseenden en parallell till nivå 4 – relationen mellan terapeut och klient/klientgrupp. Problem som strategier (här handledningsstrategi), överföring och motöverföring, går igen, och ofta visar sig mönstren på de båda nivåerna ha stora likheter. Dessa fenomen brukar benämnas "parallellprocesser", och utgör ett viktigt handledningsinstrument. Psykoanalytiskt orienterade handledare betraktar ofta parallellprocesserna som det viktigaste och arbetar därför till största delen med problem på denna nivå. Vi skall senare diskutera huruvida dessa paralleller av motstånd, överföringar etc är naturnödvändiga fenomen, vilket hävdas av dessa teoretiker, eller om de kan vara effekter av ett auktoritärt förhållningssätt som vidarebefordras från handledare till terapeut. Ett annat exempel på problem som kan uppstå på denna nivå, är om terapeut och handledare har grundläggande olikheter i fråga

om teori, värderingar etc. Även alltför stor likhet kan vara ett problem då tex handledaren strävar efter att bilda en skola med en skara kopior under sig. Terapeuter som överidentifierar sig med, och enbart söker imitera sin läromästare blir i bästa fall bleka kopior av originalet om inte handledaren uppmärksammar och ifrågasätter identifikationsprocessen.

När handledaren uppmuntrar eller blundar för överidentifikation är detta ett uttryck för problem på nivå 8 – *handledarens yrkesidentitet*. Att vara en skicklig terapeut är förmodligen en nödvändig, men definitivt inte tillräcklig förutsättning för att fungera väl som handledare. Den rutinerade handledaren kan lätt få för sig att han är, eller måste vara omnipotent; felfri, fullärd osv. Rädsla för att få sin ofullkomlighet avslöjad, överkontroll eller överbeskydd är exempel på problem som handledaren, om han inte är med i ett handledarteam eller får handledning på handledning, måste lösa på egen hand, vilket kräver ett högt mått av självkänedom och som många påpekar: en trygghet i att vara ofullkomlig.

Detta ser vi som ett av de viktigaste målen med en handledareutbildning. Vi är nu alltså inne på metanivå III, handledning på handledning, ett område som behandlats relativt sparsamt i litteraturen. Det är svårt att i handledningslitteraturen hitta mer än sporadiska kommentarer eller historiska översikter som berör nivå 9, *relationer och processer i handledaregruppen*, nivå 10, *relationer superhandledare-handledare/handledningsgrupp* och nivå 11, *superhandledarens intrapsykiska processer*. Eftersom dessa nivåer i många avseenden utgör paralleller till nivåerna 6, 7 och 8 i handledningssituationen (metanivå II), har inte heller vi för avsikt att fördjupa oss i detta ämne. Våra intentioner är att försöka klargöra komplexiteten i handledningsprocessen, inte att redogöra för alla problem som kan uppstå på respektive nivå.

Organisationens roll i relation till övriga parter i modellen (nivå 12) förtjänar en särskild kommentar, eftersom det är lätt att förbise denna dimension av handledningsprocessen. Organisationens relationer till omgivningen (politiker, andra institutioner, allmänheten etc) kan ibland erbjuda större svårigheter

Organisationens relationer till omgivningen (politiker, andra institutioner, allmänheten etc) kan ibland erbjuda större svårigheter för socialarbetaren än själva klientarbetet.

för socialarbetaren än själva klientarbetet. Det kan gälla att övertyga socialnämnden om riktigheten i ett beslut, att stå emot skolans och förskolans högljudda skrik på omhändertagande av barn där andra insatser bedöms som mer relevanta etc. På denna nivå (12 a) handlar det ofta om att stödja socialarbetarens tillit till sin egen kompetens, så att åtgärderna grundas på yrkesmässig övertygelse och inte på osäkerhet gentemot andra instanser. Eftersom organisationen i regel utgör en avspeglning av rådande värderingar och strömningar i samhället, är det också viktigt att medvetandegöra socialarbetaren i vad mån hans ingripanden styrs av sådana införlivande normer. I det fall socialarbetaren okritiskt accepterar institutionens värderingar, utan att självständigt ta ställning (nivå 12 c), bör handledaren hjälpa honom klargöra sina egna ståndpunkter. Ett omvänt problem på samma nivå kan uppstå när socialarbetarens och institutionens behandlingsideologier inte stämmer överens. I sådana fall är det osannolikt att konflikten kan lösas enbart genom handledning, för så vitt inte handledaren kan samla hela institutionen för gemensamma mål- och metoddiskussioner, vilka ofta ligger i gränsområdet mellan handledning och P-gruppsarbete. Ytterligare ett exempel på problem på denna nivå är om den handledde har låg status på institutionen. Detta påverkar i regel även hans relation till klienten, och detta kan vara ett ömtåligt, men viktigt ämne att behandla i handledningen.

Klientens relation till organisationen (nivå 12 b) kan också behöva penetreras i handledningen. En klient som i generationer vant sig vid ett beroendeförhållande till socialbyrån, och lärt sig att assistenten förr eller senare alltid går in och fixar problemen, sanerar ekonomin etc, har svårt att acceptera en assistent som ställer krav på att ta ansvar och stå för konsekvenserna av sitt agerande. Utan stöd av en handledare kan det i denna situation vara lätt att falla till föga och bekräfta klientens beroen-

de, och därmed definiera honom som inkompetent att ta ansvar för sina beslut. Ett annat problem på denna nivå är att den handledde av klienten uppfattas som en representant för institutionen. För de flesta socialarbetare torde detta vara ett välkänt faktum, men problemet förtjänar inte desto mindre att tas upp i handledning för att undvika onyanserade reaktioner, som att förneka eller försöka dölja sin repressiva funktion, eller att så helt identifiera sig med den att man tappar den psykosociala aspekten av yrkesrollen.

Handledningsgruppens relation till organisationen (nivå 12 d) kan präglas av avund (de exklusiva som får handledning), ringaktning (de som inte har lärt sig jobbet än), överdriven respekt (de som är så duktiga), etc. Handledningsgruppen kan också avskärma sig gentemot övrig personal för att bilda en "trygg ö" i en ångestskapande omgivning. Sådana faktorer kan, om de inte bearbetas, dra med sig problem i både behandlings- och handledningsprocessen. Även handledarens position i organisationen (nivå 12 e) har stor betydelse. Vad Inga Sylvander skriver (i Hall, 1976) om praktikhandledare, kan nog sägas vara generellt för handledning: "Har handledaren en osäker och diskutabel ställning blir praktikantens utbildningssituation osäker, men om handledaren är trygg i sin yrkesfunktion och i samarbetet med sina kollegor, får praktikanten också en trygg position." I de fall handledning på handledning förekommer, spelar naturligtvis handledaregruppens och superhandledarens relationer till organisationen (nivå 12 f och g) också in på motsvarande sätt.

Den modell över handledningsprocessens problemnivåer som vi presenterat, ser vi som generellt tillämpbar på både psykosocialt arbete och psykoterapi.

Trots att vi här bara antytt hur problem på en nivå kan påverka problem på en annan nivå, torde det stå klart att handledningsprocessens komplexitet kräver en flexibel och odogmatisk inställning hos handledaren för att kunna vara till hjälp på så många nivåer som möjligt.

Faser i handledningsprocessen

Handledningens utformning präglas naturligtvis i

hög grad av vilken fas i handledningsprocessen man befinner sig i. De flesta författare brukar särskilja en initialfas, en mellanfas och en avslutningsfas.

I den första fasen upplever den handledde ett i det närmaste totalt beroende av handledaren. Denna känsla av hjälplöshet övergår så småningom i en härmningsfas, där identifieringen med handledaren gör att eleven spontant handlar enligt handledarens teknik och normer. Mot slutet av denna fas kommer ett visst initiativ- och ansvarstagande och en beredskap att självständigt tillämpa det som handledaren lär ut, vilket leder till den tredje fasen, där eleven befriar sig från handledaren och differentierar sin egen yrkesidentitet.

Relationer

I traditionell psykoterapibehandling är relationen mellan handledare och terapeut relativt auktoritär. Terapeuten försätts i något av ett klientförhållande gentemot handledaren. Detta, att relationen terapeut–handledare uppvisar stora likheter med relationen klient–terapeut, har traditionellt förklarats med att oerfarna terapeuter överidentifierar sig med sina patienter, eller att de projicerar sina egna behov på klienten. Utifrån detta synsätt blir behandlandet av relationen mellan terapeuten och handledaren ett av de viktigaste handledningsinstrumenten. Eftersom handledaren i denna relation blir en modell för terapeuten, förstärks parallellprocesserna av att terapeuten i sin tur överför handledarens förhållningssätt till terapisituationen. Urdal och Haugsgjerd (1975) menar att fenomen som överföring och motöverföring i handledningssituationen först och främst är en funktion av att inläringen äger rum i en hierarkisk struktur med stark betoning på rätt och fel, bra och dåligt. De förespråkar i stället en öppen, jämlik och kreativ dialog mellan handledare och terapeut. En sådan demokratisk handledningsrelation ser vi som utomordentligt viktig i psykosocialt arbete, där vi ju strävar efter en jämställd relation, där samarbete och öppen dialog skall hjälpa klienten till eget agerande och ansvarstagande. När handledningssituationen präglas av detta jämställda förhållningssätt blir det också lättare att där tillvarata de olika yrkeskategorier- nas specifika kunskaper och erfarenheter.

Handledning i psykosocialt arbete kan innefatta en mängd arbetsområden, som psykoterapi, hemma-hos-arbete, miljöterapeutiskt institutionsarbete, öppenvårdsmottagning, personalgruppsarbete osv. Problemen i handledningen kan ligga på ett flertal olika nivåer.

Förslag till handledningsmodell – utveckling byggd på flexibel metodik

Vi har konstaterat att handledning i psykosocialt arbete kan innefatta en mängd arbetsområden, som psykoterapi, hemma-hos-arbete, miljöterapeutiskt institutionsarbete, öppenvårdsmottagning, personalgruppsarbete, osv; att problemen i handledningen kan ligga på ett flertal olika nivåer – från klientens relationer till omgivningen till superhandledarens relation till organisationen; att handledningen kan ingå i olika sammanhang som grundutbildning, praktik, introduktionsperiod, fortbildning eller kontinuerligt i ordinarie arbete; att handledningen kan försiggå individuellt, i en speciellt sammansatt handledningsgrupp, i ordinarie behandlingsteam eller i hel personalgrupp, samt att den handleddes utvecklingsnivå kan variera från extrem självcentrering och beroende av handledaren till en integrerad skicklighet, där teoretisk kunskap, praktiska färdigheter och den egna personligheten samverkar i en kreativ utvecklingsprocess där eleven alltmer frigör sig från handledaren.

Vi har försökt belysa handledningsprocessens komplexitet ur några viktiga aspekter för att visa att det krävs en eklektisk hållning med breda referensramar för att handleda psykosocialt arbete. Företrädare för olika teoretiska inriktningar brukar inom de flesta områden hävda att deras modell är den enda rätta och allena saliggörande. Detta gäller även inom handledningslitteraturen. Vår erfarenhet är att de flesta modeller är användbara och nyttiga, men

Det krävs en elektrisk hållning med breda referensramar för att handleda psykosocialt arbete.

Handledningssituationen innefattar flera arbetsområden, problemnivåer och inlärningsfaser samtidigt. Ibland måste man alltså spela på flera instrument på samma gång. Eftersom det dessutom inte finns något partitur, måste man kunna improvisera för att kunna följa och styra utvecklingsprocessen i rätt riktning.

olika mycket i olika sammanhang. Handledaren måste alltså vara något av en "enmansorkester" som vid behov kan spela på en mängd olika instrument. Ett av handledarens problem är förstås att vid varje tillfälle avgöra vilket instrument han skall spela på. Om det fanns en modell som var så differentierad, att man utifrån en analys av relevanta faktorer kunde slå upp ett facit och hitta det rätta svaret, skulle den säkert bli tacksamt emottagen av många handledare. Men problemet kompliceras ytterligare av att handledningssituationen innefattar flera arbetsområden, problemnivåer och inlärningsfaser samtidigt. Ibland måste man alltså spela på flera instrument på samma gång. Eftersom det dessutom inte finns något partitur, måste man kunna improvisera för att kunna följa och styra utvecklingsprocessen i rätt riktning.

Med den musikaliska metaforen vill vi även visa att handledning i många avseenden mer är en konst, som bygger på intuitiv förståelse och kreativa uttryck, än en fråga om tekniska färdigheter. Med detta påstående vill vi dock på inget sätt förringa de yrkeskunskaper som möjliggör de konstnärliga aspekterna av arbetet. De speciella målen för denna verksamhet – integrering av teoretiska kunskaper och praktiska färdigheter, utvecklande av en stabil yrkesidentitet som är integrerad i den egna personen – medger inget utrymme för den typ av fria improvisationer som, i sken av progressivitet och i kraft av viss begåvning, avslöjar en i det närmaste total brist på kunskaper.

Psykosocialt arbete bygger, som vi tidigare konstaterat, på en demokratisk relation som syftar till att klienten skall ta ansvar för att förändra sin situation. Det är i grunden fråga om ett samarbete, mer

I ett senare skede, när den handledde börjar be-

.....

I den avslutande fasen, när eleven integrerat teori och praktik i en medveten kompetens, och när beroendet av handledaren håller på att ersättas av utvecklandet av en egen yrkesidentitet, kan handledningen med fördel övergå i den dialektiska process som förespråkas av Urdal & Haugsgjerd. Här är det inte längre fråga om rätt och fel, om förberedda,

strukturerade samtalsreferat som presenteras för en vördad handledare som delar med sig av sin visdom. Här handlar det mer om att mötas på samma nivå i en gemensam kreativ process, där oklarhet och förvirring inte betraktas som brister i professionaliteten, utan som ett värdefullt arbetsmaterial för en gemensam utveckling.

Med risk för att bli övertydliga vill vi åter påpeka att olika faser, problemnivåer etc alltid flyter in i varandra, att utveckling inte går längs ett rätlinjigt spår utan snarare i spiraler med platåer och svackor, och att en handledningsmodell följaktligen aldrig kan ge svaren på alla de situationer som kräver att handledaren behärskar improvisationens konst. Vi vill heller inte kritisera tidigare handledningsmodeller till förmån för någon ny, på annat sätt än att vi beklagar den polemiska och polariserande attityd som utmärker många av dessa föreläsare. Handledningsprocessens komplexitet minskas tyvärr inte av dogmatiska fördömanden av alternativa metoder.

Några konsekvenser av de resonemang vi fört är att handledare i psykosocialt arbete behöver en bred referensram beträffande både teori och praktisk erfarenhet. Den teoretiska grunden bör innefatta flera förklaringsnivåer, såsom system-, process- och kommunikationsteori, relationistisk socialpsykologi, och psykodynamisk utvecklingsteori. Den praktiska erfarenheten bör inkludera flera områden inom det psykosociala fältet. Vi kan komprimerat sammanfatta vad vi vill ha sagt med följande slutord: Handledare behöver flexibla färdigheter.

REFERENSER

- Bruch, H:* Att lära sig psykoterapi. NoK 1978
- Egidius, H (red):* Psykosocialt arbetssätt. NoK 1978
- Ekstein, R & Wallerstein, R S:*Handledning och utbildning i psykoterapi. NoK 1977
- Fleming, J & Benedek, T F:* Psychoanalytic Supervision. Grune & Stratton, N Y 1966
- Gordon, T:* Arbetsbok för metodträning. Askild & Känekull 1977
- Gut, E:* Känslomässig inläring genom handledning, I Hall (1976)
- Haley, J:* Familjeterapi – hur man löser problem. NoK 1979
- Hall, A (red):* Att handleda – mot utveckling genom utbildning. Psykologiförlaget 1976
- Hessle, S & Höjer, K:*Handledning och psykosocialt arbete. Skå-rapport 47. Metodbyrå 1. Stockholms Socialförvaltning, 1979
- Holmström, B:*Handledningens pedagogik och tillämpningens konst. Temabilaga i Psykolognytt, 15, 1975
- Jansson, V:* Psykoterapihandledningens pedagogik. UKÄ-rapport 1975: 23
- Killén Heap, K:*Handledning i socialt arbete. ALMA 96, W&W 1979
- Laurell, A & Svensson, L:* Att gå i handledning. NoK 1978
- Lundsby, M, Sandell, G, Ferm, R, Währborg, P & Pettitt, B:* Familjeterapins grunder. Utkommer på NoK våren 1982
- Luthman, S & Kirchenbaum, M:* Familjeterapi och familjedynamik. NoK 1977
- Minuchin, S, Montalvo, B, Guerney, B, Rosman, L & Shumer, F:* Families of the Slum, Basic Books, N Y 1967
- Nycander, G:*Handledning i öppen socialvård. Psykolognytt 10, 1976
- Pettitt, B & Mannochio, T:* Direkt handledning i psykoterapi – en handbok. W&W 1981
- Rioch, M J, Coulter, W R & Weinberger, D M:* Dialogues for therapists. Jossey-Bass Inc., San Fransisco, 1976
- Szecsödy, I:*Handledning i psykoterapi. Psykisk Hälsa 1, 1974
- Sylvander, I:*Handledning i klientarbete. I Hall (1976)
- Tarachow, S:* An Introduction to Psychotherapy. Int Univ Press, N Y 1963
- Truax, C B & Carkhuff, R R:* Toward Effective Counseling and Psychotherapy. Aldine Publishing Company, Chicago, 1967
- UKÄ-rapport 1975: 24: Utbildning i psykoterapi och psykosocialt arbetssätt.
- Urdal, B & Haugsgjerd, T:*Supervisionsprocessen i psykoterapi. Nordisk psykologi I, 1975
- Walrond-Skinner:* Familjeterapi – teori och praktik. Tema Nova, R&S, 1978